

Перевірка судами загальної юрисдикції конституційності законів України як проміжна форма конституційного контролю (у контексті права особи на конституційну скаргу)

Автор: Сергій Різник

Організація: Львівський національний університет імені Івана Франка

Видання: Конституціоналіст · 2018

Дата публікації: 2021-03-09

Постійна адреса: <https://constitutionalist.com.ua/perevirka-sudamy-zahalnoi-iurysdyksii-konstytutsijnosti-zakoniv-ukrainy-iak-promizhna-forma-konstytutsijnoho-kontroliu-u-konteksti-prava-osoby-na-konstytutsijnu-skarhu/>

Відомості про автора

Сергій Різник

Львівський національний університет імені Івана Франка

Анотація

© Сергій Різник, 2018 кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна) serhiy.riznyk@lnu.edu.ua

УДК 342.565.2

ПЕРЕВІРКА СУДАМИ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ЗАКОНІВ УКРАЇНИ

ЯК ПРОМІЖНА ФОРМА КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ

(У КОНТЕКСТІ ПРАВА ОСОБИ

НА КОНСТИТУЦІЙНУ СКАРГУ)

АНОТАЦІЯ . Стаття присвячена широко обговорюваній у фаховому середовищі, однак недостатньо дослідженій, проблемі перевірки судами загальної юрисдикції правових актів, що підлягають застосуванню при розгляді судових справ на предмет їх відповідності Конституції України.

Мета статті полягає у з'ясуванні змісту та особливостей здійснення судами загальної юрисдикції повноваження з перевірки конституційності законів під час вирішення юридичних спорів у нових умовах чергового етапу правового реформування України, а також в аналізі стану готовності як судової системи загалом, так і суддів зокрема, до виконання своєї частини загальнодержавного завдання з утвердження верховенства Конституції України.

Аналізуються труднощі застосування новел процесуальних кодексів, відповідно до яких, якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, він не застосовує такий закон чи інший правовий акт, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії. При цьому підкреслюється, що єдиним органом влади, уповноваженим на визнання правових актів неконституційними був і залишається Конституційний Суд України (КСУ), адже визнання правового акта таким, що не відповідає Конституції України (неконституційним) є офіційним актом (дією) єдиного органу конституційної юрисдикції, здійсненим у результаті встановлення (з'ясування, виявлення) суперечності (невідповідності) правового акта Конституції України, оформленим

рішенням КСУ у встановленому Конституцією порядку та має наслідком втрату чинності правового акта повністю чи частково. Натомість відсутність у судів загальної юрисдикції права визнавати правові акти неконституційними не позбавляє їх обов'язку застосовувати лише ті правові акти, які не суперечать Основному Закону, навіть якщо на момент розгляду справи вони й залишаються формально чинними.

Аналізуючи динаміку зміни ролі судів в обмеженні державної влади для забезпечення індивідуальних прав і свобод людини та громадянина, колективних прав громад і спільнот, а також усього Українського народу, особливо в контексті запровадження в Україні інституту конституційної скарги, в статті виявляються очевидні та приховані перешкоди ефективного функціонування конституційної юстиції в Україні, проводиться комплексний аналіз проблем, їх причин і наслідків. Послідовно доведено, що Україна, яка сьогодні перебуває на найбільш динамічному етапі правового реформування за всю свою попередню історію, відповідно, потребує якісної, дисциплінованої та високо організованої системи забезпечення конститу-

ційності правових актів, єдиним центром, але не єдиним суб'єктом якої має бути

КСУ .

КЛЮЧОВІ СЛОВА : Конституційний Суд України; суди загальної юрисдикції; консти-

туційність правових актів; конституційна скарга. Система забезпечення конституційності правових актів в Україні: якісно новий етап Напевне, мало хто з українців, незалежно від особливостей власних переконань та, незважаючи на притаманний ще суспільній більшості, невисокий рівень правової свідомості, все ж наважиться ставити під сумнів необхідність забезпечення конституційності всіх тих правових актів, які практично щодня у великій кількості приймаються в Україні суб'єктами владних повноважень різних рівнів. Так само, видається, ніхто не заперечуватиме, що яким би високопрофесійним і працьовитим не був Конституційний Суд України (далі – КСУ), самостійно забезпечити відповідність Конституції України усіх актів, прийнятих у процесі без-

перервного та громіздкого нормотворення в Україні, він не спроможний та й, зрештою, і не повинен. Тому сьогодні, як ніколи раніше, Україна, яка, очевидно, перебуває на найбільш динамічному етапі правового реформування за всю свою попередню історію, потребує якісної, дисциплінованої та високо організованої системи забезпечення конституційності правових актів, єдиним центром, але не єдиним суб'єктом якої є КСУ .

Зараз ця система завершує своє формування у логічну множину взаємопов'язаних суб'єктів та інших елементів, засобів, що утворюють єдине ціле, взаємодіючи між собою задля досягнення стратегічної мети, яка виразно закріплена в національній Конституції та, незважаючи на свою лексичну простоту, має глибокий правовий зміст і полягає в тому, щоб закони та інші нормативно-правові акти приймалися на основі Конституції України і відповідали їй.

Однак в Україні ще з середини 90-х років XX ст. у багатьох представників правничого та політичного середовищ закріпилася думка, що вказане завдання із забезпечення конституційності правових актів – справа

виключно КСУ . Тому й незадовільний стан справ у цій царині традиційно пов'язувався із недостатньо ефективною роботою саме спеціалізованого органу конституційного контролю. Решта ж учасників суспільно-правових відносин легковажно усувалися від конструктивної самокритики власної неспроможності брати активну участь у процесі захисту Конституції України, що визначило подальше погіршення стану демократії в державі та, в результаті, призвело до народного повстання.

Тож такий погляд на справу, який і тоді був щонайменше поверхневим та завідомо контрпродуктивним, сьогодні ж і поготів, уже не має права на існування. Адже на основі болючого досвіду перших десятиліть новітнього українського державотворення, не може викликати сумнівів, що реальне досягнення закріпленої в Конституції України мети забезпечення конституційності правових актів можливе лише за умови повноцінного долучення до справи якомога ширшого кола активних учасників.

Тривалий час це коло обмежувалося суб'єктами конституційних подань та конституційних звернень і залишалося незмінним як кількісно, так і функціонально. Але за останні два роки в Україні запроваджено низку суттєвих нормативних нововведень, серед яких, окрім доповнення Конституції України¹ ст. 151¹ щодо

права особи на конституційну скаргу (2016 р.) та прийняття нового Закону України “Про Конституційний Суд України”² (2017 р.). Варто виділити менш помітний для загалу, але дуже важливий для справи утвердження верховенства Конституції комплекс новел, внесених до більшості процесуальних кодексів України (кінець 2017 р.). Ними розширено повноваження судів загальної юрисдикції стосовно застосування Основного Закону України при здійсненні пра-

восуддя. М ЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ полягає у з’ясуванні змісту та особливостей здійснення судами повноваження з перевірки конституційності законів під час вирішення юридичних спорів у нових умовах чергового етапу правового реформування України, а також в аналізі стану готовності як судової системи загалом, так і суддів зокрема, до виконання своєї частини загальнодержавного завдання з утвердження верховенства Конституції України. При цьому, враховуючи особливу складність предмета дослідження, а також той факт, що до сьогодні в українській юридичній науці не вироблено єдиного і цілісного підходу до розуміння самої сутності поняття конституційності правових актів, досягнення вказаної мети стало можливим лише в результаті комплексного застосування широкого

1 Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254л/96-ВР, зі змінами. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 06.12.2018). 2 Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (дата звернення: 01.12.2018).

спектру наукових методів. Хоча це й не означає, що викладені нижче судження і висновки претендують на остаточність або не потребують подальшого аналізу в широких колах професійної правничої спільноти. Навпаки, вкрай важливим є узгодження підходів до порушеної проблеми спершу на академічному рівні, а потім і в судах загальної юрисдикції шляхом уніфікації судової практики, з обов’язковим врахуванням наявних та майбутніх юридичних позицій КСУ .

Оновлені процесуальні кодекси і пряма дія норм Конституції України У нових редакціях Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) (ст. 11) 3, Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) (ст. 7)4, Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) (ст. 10)5 передбачено:

<...> якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, суд не застосовує такий закон чи інший правовий акт, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії (курсив наш. – С . Р.). У такому випадку суд після ухвалення рішення у справі звертається до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України⁶.

З одного боку, нічого революційного не відбулося, адже застосування принципу прямої дії норм Конституції України і до того було безпосереднім обов’язком кожного судді, жодного законодавчого підкріплення не потребуючи. Так, у добре відомій постанові Пленуму Верховного Суду України “Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя” було вказано:

Оскільки Конституція України, як зазначено в її ст. 8, має найвищу юридичну силу, а її норми є нормами прямої дії, суди при розгляді конкретних справ мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з точки зору його відповідності Конституції і в усіх необхідних випадках застосовувати Конституцію як акт прямої дії.

3 Господарський процесуальний кодекс України: в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (дата звернення: 01.12.2018). 4 Кодекс адміністративного судочинства України: в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 р.

№ 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 01.12.2018). 5 Цивільний процесуальний кодекс України: в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 01.12.2018).

6 Господарський процесуальний кодекс України (н 3); Кодекс адміністративного судочинства України (н 4); Цивільний процесуальний кодекс України (н 5).

Судові рішення мають ґрунтуватись на Конституції, а також на чинному законодавстві, яке не суперечить їй 7. З другого боку, всі знають, що судова практика пішла зовсім іншим шляхом, а попередні редакції процесуальних кодексів майже не розвивали закладений у ст. 8 Основного Закону принцип, суттєво стримуючи і без того не надто велику активність суддів у справі утвердження верховенства Конституції України. Але якщо правильно застосовувати Конституцію досі не вміли суди, то чого можна було вимагати від інших учасників суспільних відносин, зокрема політичних діячів, рядових представників публічної влади чи пересічного громадянина.

Ця проблема, певною мірою неочікувано, загострилася з моменту доповнення Конституції України ст. 151¹, відповідно до якої КСУ вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону за конституційною скаргою лише тієї особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон суперечить Конституції України. Це, окрім іншого, означає, що переконання особи у тому, що закон у процесі розгляду судової справи застосований правильно виключатиме потребу подавати конституційну скаргу навіть у тому разі, коли рішення суду буде ухвалено не на користь потенційного скаржника. Адже розумний учасник судового спору, отримавши конституційно обґрунтоване судове рішення, швидше відмовиться від марного витра-

чання сил на безперспективне оскарження конституційності застосованого у справі закону, ніж подаватиме конституційну скаргу. Таким чином, сам лише факт існування права особи на конституційну скаргу (ще до його реалізації) стає опосередкованим засобом забезпечення конституційності правових актів в Україні, безальтернативно спонукаючи суддів різних спеціалізацій та рівнів вивчати конституційне право, виступаючи своєрідним каталізатором виправлення задовженої звички млявого і боязкого застосування судами норм національної Конституції.

Тому сьогодні особливої актуальності набуває застереження С. Шевчука про неможливість ігнорування того факту, що переважну частину конституційного права сучасних демократичних країн становлять судові рішення з питань застосування Конституції, які мають обов'язковий характер. Саме погляд на конституційне право з позицій судової практики дає змогу розкрити його особливі властивості та величезний гуманітарний потенціал та упевнитись у тому, що обмеження свавілля державної влади не є декларацією або абстрактною філософською конструкцією.

7 Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96> (дата звернення: 01.12.2018).

Це – конкретна емпірична матерія як результат конституційного судочинства, що, безумовно, потребує всебічного вивчення у межах конституційного права⁸. Водночас варто наголосити, що збільшення повноважень судів у частині застосування Конституції України поки неоднозначно сприймається як у академічних, так і професійно-практичних колах. З недовірою і настороженістю розглядається воно окремими експертами як посягання на виключну юрисдикцію КСУ, наділення “звичайних” судів не притаманними їм повноваженнями, що нібито загрожує поверненням в ідейний обіг недолугої ідеї ліквідації КСУ та до штучного запровадження в Україні елементів американської моделі конституційного контролю.

Проте на ці необґрунтовані побоювання досить вдало відповідає Н. МЯЛОВИЦЬКА, зазначаючи, що за останні два століття інститут конституційного правосуддя набуває універсального характеру, а сучасне правосуддя характеризується такою багатоманітністю форм, що зводить його до двох основних моделей – американської та європейської – стає дедалі важче. Значно помітнішою є тенденція до утворення різних змішаних форм, у яких поєднуються риси, властиві кожній із названих моделей⁹.

Таким чином, перелічені вище кроки законодавця суттєво зміцнили існуючу систему забезпечення конституційності правових актів в Україні, наділивши до того найслабших її учасників (людину і громадянина, юридичних осіб приватного права та суди загальної юрисдикції) новими можливостями, значення яких, за умови здійснення необхідної організаційно-правової роботи, буде належно усвідомлено фаховою спільнотою уже в найближчій перспективі.

Безсумнівний висновок суду про суперечність закону Конституції України Нині ж значна частина українських суддів, як ми побіжно згадали вище, радо самообмежується лише технічним і вузьким застосуванням

окремих нормативно-правових актів при розгляді судових справ, використовуючи норми Конституції лише для недоречного прикрашання тексту судових рішень. Суддя ж, як слушно зазначає А. Барак у своєму мотивуючому твердженні, відповідає за підтримку всієї нормативної гармонії загалом. Пам'ятаючи про внутрішні зв'язки між різними законами, він повинен розглядати правову систему в цілому. Звичайно, масштаб відповідальності може спонукати нас до хибного висновку, що тільки справжній суддя-Геркулес – продукт уяви професора Р. Дворкі-

8 С Шевчук, Основи конституційної юриспруденції (Консум 2002) 8. 9 Н Мяловицька, ' Особливості законодавчого регулювання компетенції органів конституційного правосуддя в європейських державах' (2015) 4 Вісник Конституційного Суду України 127.

на – може виконати це завдання. Проте правда полягає у тому, що кожен суддя може це зробити, і кожен суддя повинен намагатися це зробити¹⁰. На жаль, розуміння представниками вітчизняного судового корпусу універсальних принципів права та їх національної адаптації в Конституції України, зокрема в ст. 8, залишається щонайменше неоднозначним.

Хоча, слід визнати, що сучасна конституційна доктрина дає достатньо зрозумілі та придатні для використання на практиці пояснення з цього приводу. Так, М. Савчин лаконічно, але змістовно характеризує пряму дію Конституції України як таку її юридичну властивість, що породжує обов'язок органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових осіб застосовувати безпосередньо положення Конституції при наявності прогалин у праві або у випадку суперечності між конституційними нормами та нормами закону; якщо у ході правозастосування неможливо зняти таку суперечність, тоді таку колізію остаточно вирішує КСУ¹¹.

Яким же чином суд загальної юрисдикції може дійти висновку про суперечність закону чи іншого правового акта Конституції України, якщо вирішення питань про відповідність Конституції (конституційність) законів та інших правових актів належить до виключного повноваження КСУ ? Наскільки здатний " рядовий суддя" робити висновок про " суперечність закону Конституції"? Такі запитання, що часто можна почути на правничих науково-практичних заходах чи в кулуарах суддівських круглих столів і конференцій, зумовлені глибоко вкоріненою в уявленнях багатьох правників плутаниною понять і термінів у сфері конституційної юстиції, що, зі свого боку, спричинено поверхневим розумінням змісту статей 147, 150 і 152 Конституції України, відповідно до яких саме до

повноважень КСУ належить вирішення питань про відповідність Конституції (конституційність) законів та інших правових актів. Однак вказані положення неможливо розглядати без їх системного зв'язку зі ст. 8 Конституції України, згідно з якою її норми є нормами прямої дії, а звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. Таким чином, конституцієдавець нерозривно пов'язав реалізацію принципу прямої (безпосередньої) дії Конституції, забезпечення її верховенства з ефективним функціонуванням судової влади загалом, без якого виконання головного обов'язку держави з утвердження і забезпечення прав та свобод людини виконати не вдасться.

¹⁰ A Barak, *Purposive interpretation in law* (Princeton University Press 2005) 355. ¹¹ М Савчин, Конституціоналізм і природа конституції (Ліра 2009) 372.

Це бачення змісту конституційних положень жодним чином не змінює того, що єдиним органом влади, уповноваженим на визнання правових актів неконституційними завжди був і залишається КСУ . Визнання правового акта таким, що не відповідає Конституції України (неконституційним,) є офіційним актом (дією) єдиного органу конституційної юрисдикції, здійсненим у результаті встановлення (з'ясування, виявлення) суперечності (невідповідності) правового акта Конституції України, що оформлене рішенням КСУ у встановленому Конституцією порядку та має наслідком втрату чинності правового акта повністю або частково.

Суди ж загальної юрисдикції, не маючи права визнавати нормативні акти неконституційними, поряд із цим не мають права застосовувати такі акти у разі, якщо доходять самостійного висновку, що останні суперечать Конституції України. Але треба мати на увазі, що такий висновок, як парадоксально б це не звучало, зберігшись в остаточному (нескасованому вищими інстанціями) судовому рішенні, сам по собі не є

остаточним та має попередній, тимчасовий і проміжний характер і може не знайти свого подальшого підтвердження КСУ .

Саме тому встановлена КСУ неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, є підставою для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами, якщо рішення суду ще не виконане (статті 361, 363 КАС України; статті 320, 321 ГПК України; статті 423, 424 ЦПК України).

Ще раз варто наголосити – обов'язок суду відмовитися від застосування закону у справі виникає лише в разі безсумнівного судового переконання у його суперечності Конституції України. Зрозуміло, що таке переконання може бути лише у достатньо очевидних випадках, коли йдеться про конкретні, чітко визначені конституційні норми-правила, з якими не узгоджуються відповідні норми закону. Суд не може брати на себе зайву відповідальність та неадекватно оцінювати власну спроможність визначати конституційність правового акта, особливо у складних справах, де необхідний зовсім інший рівень аналізу, який здатен забезпечити лише КСУ , про що йдеться у наступній частині цієї публікації.

Сумніви суду та презумпція конституційності закону У попередніх редакціях актів процесуального законодавства про дії суду в разі виникнення у нього сумніву щодо конституційності закону, окрім КАС України, зазначено було лише у ЦПК України. Нормами названих актів встановлювалося, що у разі виникнення в суду сумніву під час розгляду справи щодо відповідності закону чи іншого правового акта

Конституції України, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції КСУ , суд звертається до Верховного Суду України для вирішення питання стосовно внесення до КСУ подання щодо конституційності закону чи іншого правового акта (ст. 9 КАС України, ст. 8 ЦПК України попередніх редакцій). ГПК України та Кримінальний процесуальний кодекси України цю тему оминали.

Зі свого боку ст. 83 попередньої редакції Закону України “Про Конституційний Суд України” містила правило (в чинному законі воно відсутнє), що у разі виникнення в процесі загального судочинства спору щодо конституційності норми закону, що застосовується судом, провадження у справі зупиняється. Передбачалося, що за таких умов відкривається конституційне провадження у справі і вона розглядається КСУ невідкладно.

У поєднанні ці норми вказували на можливість (обов'язок) суду загальної юрисдикції лише зупиняти провадження у справі (а не виносити рішення по суті) в разі виникнення сумніву в конституційності акта, що підлягав би застосуванню. Але сьогодні виникнення в судді лише сумніву в конституційності закону не тягне за собою правових наслідків, оскільки не є більше процесуальною підставою ні для зупинення провадження, як раніше, ні, тим паче, для незастосування такого закону в справі. Інакше кажучи, для того щоб не застосувати відповідний закон при розгляді конкретної справи, суддя має однозначно визначитися та бути переконаним у своєму висновку про наявність суперечності між законом та Конституцією. Таке нормативне регулювання, на наше пере-

конання, краще узгоджується з презумпцією конституційності правових актів, аніж попереднє, та забезпечує можливість ефективного застосування Конституції України з одночасною мінімізацією ризиків помилкових чи неправосудних судових рішень.

З цього приводу слід погодитися з позицією С. Шевчука, викладеною ним 2016 р. в Окремій думці стосовно рішення КСУ у справі щодо офіційного тлумачення положення “ на наступній черговій сесії Верховної Ради України”, яке міститься у ст. 155 Конституції України:

<...> заперечення презумпції конституційності законів та інших правових актів є прямою загрозою стабільності конституційного ладу, оскільки будь-який орган державної влади, до прийняття відповідного рішення Конституційним Судом України, може відмовитися від виконання законів, посиляючись на їх неконституційність, а суди не будуть їх застосовувати при здійсненні правосуддя¹².

12 Окрема думка судді Конституційного Суду України Шевчука С.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення “ на наступній черговій сесії Верховної Ради України”, яке міститься

Наведене, звичайно, не означає, що чинний (не визнаний неконституційним) закон підлягає беззастережному, сліпому застосуванню без огляду на норми Конституції України. З цим погоджується і С. Шевчук, підкреслюючи в тій же Окремій думці, що при наявності явного та безпосереднього протиріччя між Конституцією та законами України слід застосовувати Конституцію України.

Що ж до сучасного нормативного регулювання підстав для зупинення провадження при розгляді судової справи, воно видається, навпаки, невдалим. Так, відповідно до ст. 227 ГПК України, ст. 236 КАС України, ст. 251 ЦПК України суд повинен зупинити провадження у справі в разі об'єктивної неможливості розгляду цієї справи до вирішення іншої справи, що розглядається в порядку конституційного провадження, адміністративного, цивільного, господарського чи кримінального судочинства, – до набрання законної сили судовим рішенням в іншій справі;

при цьому суд не може посилається на об'єктивну неможливість розгляду справи у випадку, коли зібрані докази дозволяють встановити та оцінити обставини (факти), які є предметом судового розгляду. Зміст наведених норм, на наше переконання, не може трактуватися так, що питання конституційності закону, яке розглядається КСУ, може бути підставою для зупинення провадження в суді загальної юрисдикції. Тому доцільність посилання у вказаному контексті на гіпотетичну “об'єктивну неможливість розгляду справи, до вирішення іншої справи, що розглядається в порядку конституційного провадження”, викликає серйозні сумніви. Складно уявити, що конкретно може матися на увазі, адже ні про отримання доказів, ні про оцінку фактів чи обставин справи

в результаті конституційного провадження йтися не може в принципі. Це спонукає до обґрунтованого припущення про необхідність вилучення цього невдалого формулювання з тексту наведених законодавчих положень. Ризики неправильного висновку про застосування (незастосування) судом неконституційного (конституційного) закону Як було зазначено вище, суд у разі ухвалення рішення у справі, в якій він не застосував закон, що на його переконання суперечить Конституції України, звертається до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до КСУ відповідного подання (ст. 11 ГПК України, ст. 7 КАС України, ст. 10 ЦПК України). Відсутність такого звернення є, без сумніву, підставою для скасування відповідного судового рішення. При

у статті 155 Конституції України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nfa1d710-16/sp:java-max10> (дата звернення: 01.12.2018).

цьому ні саме звернення до Верховного Суду, ні подальший період вирішення ним питання про наявність підстав для конституційного подання, ні сам розгляд справи КСУ не може зупиняти процесуальних строків та впливати будь-яким чином на перебіг чи то апеляційного, чи то касаційного розгляду.

Звичайно, Верховний Суд не зобов'язаний автоматично реагувати на таке звернення шляхом оперативного порушення відповідного питання перед КСУ. Але незгода Верховного Суду з необхідністю конституційного подання щодо незастосованого судом закону одночасно має розглядатися і як попередня оцінка обґрунтованості висновку суду про суперечність між ним та Конституцією і, очевидно, має опосередковано потягнути за собою подальше скасування відповідного судового рішення.

Якщо ж через ті чи інші причини рішення суду, у якому не застосовано закон через висновок про його суперечність Конституції України, залишиться без змін, незважаючи на відмову Верховного Суду порушити питання перед КСУ, то у Верховного Суду виникне вже не право, а обов'язок зробити відповідне звернення щодо конституційності незастосованого правового акта. Інше свідчило б про непослідовність найвищого органу судової влади, призводило б до ситуації юридичної незахищеності особи, яка вважатиме висновок суду про суперечність закону і Конституції помилковим. Адже у неї у такому разі буде відсутня юридична можливість виправити можливу суддівську помилку за допомогою конституційної скарги (яка може бути подана тільки у випадку за-

стосування судом неконституційного закону, але не у випадку незастосування ним закону конституційного). Тому лише відповідальне та уважне ставлення Верховного Суду до забезпечення верховенства Конституції України органічно доповнюватиме структуровану систему забезпечення конституційності Основного Закону.

У разі ж, якщо суд вищої інстанції в остаточному судовому рішенні скасує рішення суду та застосує все таки спірний закон при вирішенні справи, Верховний Суд, до якого вже надійшло відповідне звернення про

неконституційність закону, буде цілком вільний у вирішенні питання щодо доцільності звернення до КСУ, а в зацікавленій особи – учасника судового провадження автоматично виникне право на конституційну скаргу.

ВИСНОВКИ. Тож, на основі викладеного вище, видається, що законо-

давець зробив справді великий крок уперед щодо втілення у практику положень ст. 8 Конституції України, передбачивши у наведених нормах кодексів абсолютно ясні, покрокові норми-інструкції для тих представників судової влади, хто до останнього не міг визначитися з порядком

застосування Конституції та поділом компетенцій між органами конституційної та загальної юрисдикції. Однак ніхто не застрахований від помилки. Тим паче, що у вітчизняних реаліях, навіть якщо висококваліфікований, добросовісний суддя, щиро відданий ідеалам верховенства права і прав людини здатний, в принципі, вирішити відповідну справу на основі Конституції України, незважаючи на наявні нормативні перешкоди, зробити йому це буде вкрай важко через надмірну завантаженість, неналежне матеріально-організаційне забезпечення та інші елементарні побутово-робочі чинники. Очікувати від одного судді (з повним переліком описаних проблем) такого самого рівня аналізу судової справи та застосування правових принципів, як і від колективів КСУ, Верховного Суду чи міжнародних

судових інстанцій, неправильно. Треба пам'ятати, що за таких умов благі наміри щодо утвердження верховенства Конституції України та захисту прав людини можуть призвести і до зворотних результатів: помилкових рішень, в основі яких лежатиме суб'єктивне трактування норм Конституції України та хибні

висновки про неконституційність закону, що мав бути застосований¹³.

Схожі побоювання висловлює й І. Сліденко, який, віддаючи належне надбанням доктрини природного права і реалістичної школи права, наголошує, що їх не слід ідеалізувати. Адже як свідчить історичний досвід, зокрема США, на судову практику яких ідеї правового реалізму мали і мають доволі помітний вплив, надмірна орієнтація суду на реальність, яка відривається від накопичених людством правових ідеалів і цінностей, концентрованим виразом яких є загальні принципи права, та від правових норм (як би по-різному їх не розуміли) не тільки не наближає до пошуку й утвердження права, а навпаки, спроможна породити беззаконня і свавілля, освячене до того ж рішеннями органу, який за своїм призначенням має уособлювати справедливість¹⁴.

Адже лише згаданий вище міфічний суддя-Геркулес Р. Дворкіна: <...> має надлюдську інтелектуальну силу та терпіння і цілком здатний розглядати (розуміти) право як цілісність. Лише Геркулес не тільки володіє всебічним знанням всіх без винятку правових принципів, а й має на меті прийняття рішень, які всебічно захищають і забезпечують на практиці цінності справедливості, правосуддя та належної правової процедури¹⁵.

¹³ М. Мельник та С. Різник, 'Про межі конституційної юрисдикції та застосування принципу прямої дії норм Конституції України при здійсненні правосуддя' (2016) 5-6 Вісник Конституційного Суду України 156. ¹⁴ Д. Сліденко, Феноменологія конституційного контролю. Її сутність, природа і позиціонування в контексті аксіологічних, епістемологічних, праксіологічних, синергетичних аспектів (Істина 2010) 173.

¹⁵ R. Dworkin, *Law's Empire* (Harvard University Press 1987) 239.

Ми, звичайно, чудово розуміємо, що наведена аналогія ідеального судді призначена для вирішення зовсім інших наукових завдань і жодною мірою не призначена для виконання ролі орієнтира у професійному зростанні тих, хто вершить правосуддя. Але, підбиваючи підсумки, можна зробити висновок, що сьогодинішній етап розвитку української науки відзначається активним переглядом національної юридичної доктрини.

Хоча результат цього процесу буде помітний тоді, коли вийде за межі сторінок академічних журналів і переміститься у судові зали та владні коридори, а найголовніше – укоріниться у світогляді тих, хто найбільше відповідальний за майбутнє України. До цієї категорії, без сумніву, належать і судді судів загальної юрисдикції.

Можна бути впевненими, що високий авторитет суддів, які знають та уміють застосовувати Конституцію при вирішенні юридичних спорів, може стати однією з головних запорок перетворення України на велику державу конституційної демократії, де людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність і безпека

насправді визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії реально визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Список використаних джерел

1. List of legal documents Legislation
2. 1. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Economic Procedural Code of Ukraine]:
3. v redaktsii Zakonu Ukrainy vid 3 zovtnia 2017 r. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (accessed: 01.12.2018) (in Ukrainian).
4. 2. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Justice
5. of Ukraine]: v redaktsii Zakonu Ukrainy vid 3 zovtnia 2017 r. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (accessed: 01.12.2018) (in Ukrainian).
6. 3. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine]
7. vid 28 chervnia 1996 r. 254k/96-VR zi zminamy. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (accessed: 06.12.2018) (in Ukrainian).
8. 4. Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy [On the Constitutional Court of Ukraine]: Zakon
9. Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 13 lytnia 2017 r. № 2136-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19> (accessed: 01.12.2018) (in Ukrainian).
10. 5. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedural Code of Ukraine]: v redaktsii
11. Zakonu Ukrainy vid 3 zovtnia 2017 r. № 2147-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (accessed: 01.12.2018) (in Ukrainian). Cases
12. 6. Okrema dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Shevchuka S. V. stosovno
13. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam
14. 51 narodnoho deputata Ukrainy shchodo ofitsiinoho tumachennia polozhennia "na nastupnii chervonii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy", yake mistysia u statii 155 Konstytutsii Ukrainy [Separate Opinion of the Judge of the Constitutional Court of Ukraine Shevchuk S. V. Concerning the Decision of the Constitutional Court of Ukraine in a Case Under the Constitutional Petition of 51 MPs concerning the Official Interpretation of the Provision «at the Next Ordinary Session of the Verkhovna Rada of Ukraine», which is Contained in Article 155 of the Constitution of Ukraine]. URL:
15. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nfa1d710-16/sp.java:-max10> (accessed: 01.12.2018) (in Ukrainian).
16. 7. Pro zastosuvannia Konstytutsii Ukrainy pry zdiisnenni pravosuddia [On the Application
17. of the Constitution of Ukraine in the Administration of Justice]: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy [the Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine] vid 1 lystopada 1996 r. № 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96> (accessed: 01.12.2018) (in Ukrainian).
18. Bibliography Authored books
19. 8. Barak A, Purposive interpretation in law (Princeton University Press 2005) (in English).
20. 9. Dworkin R, Law's Empire (Harvard University Press 1987) (in English).
21. 10. Savchyn M, Konstytutsionalizm i pryroda konstytutsii: monohrafiia [Constitutionalism
22. and Nature of the Constitution: Monograph] (Lira 2009) (in Ukrainian).
23. 11. Shevchuk S, Osnovy konstytutsiinoi yurysprudentsii [Basics of Constitutional Legal
24. Science] (Konsum 2002) (in Ukrainian).
25. 12. Slidenko D, Fenomenolohiia konstytutsiinoho kontroliu. Geneza, pryroda i pozytsionuvannia
26. v konteksti aksiolohichnykh, epistemolohichnykh, praksiolohichnykh, synerhetychnykh aspektiv: monohrafiia [Phenomenology of Constitutional Control. Genesis, Nature and Positioning in the Context of Axiological, Epistemological, Praxeological, and Synergetic Aspects: Monograph] (Istyna 2010) (in Ukrainian).
27. Journal articles
28. 13. Melnyk M ta Riznyk S, 'Pro mezhi konstytutsiinoi yurysdyksii ta zastosuvannia
29. pryntsypu priamoi dii norm Konstytutsii Ukrainy pry zdiisnenni pravosuddia' ['On the Boundaries of Constitutional Jurisdiction and the Application of the Principle of Direct Effect of the Ukrainian Constitution's Provisions in the Administration of Justice'] (2016)

5-6 Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy 156 (in Ukrainian).

30. 14. Mialovytska N, 'Osoblyvosti zakonodavchoho rehuliuвання kompetentsii orhaniv
31. konstytutsiinoho pravosuddia v yevropeiskyykh derzhavakh' ['Peculiarities of Legislative Regulation of Competence of Constitutional Justice Bodies in the European States'] (2015) 4 Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy 127 (in Ukrainian).
32. Serhiy Riznyk
33. REVIEW OF UKRAINE'S LAWS CONSTITUTIONALITY
34. BY GENERAL JURISDICTION COURTS
35. AS AN INTERMEDIATE FORM OF CONSTITUTIONAL CONTROL
36. (IN THE CONTEXT OF A PERSON'S RIGHT
37. TO CONSTITUTIONAL COMPLAINT)
38. ABSTRACT. The article is focused on the issue widely discussed within the professional community but insufficiently studied, namely, review by general jurisdiction courts of legal acts, which are intended to be used in the court proceedings, with respect to their compliance with the Constitution of Ukraine.
39. The purpose of the article is to investigate the contents and the peculiarities inherent in the exercise by general jurisdiction courts of their powers to review the constitutionality of laws in the context of resolving legal disputes in the new conditions of the next stage of legal reforms in Ukraine, and also to analyze whether the court system on the whole and its judges in particular are ready to fulfill their respective part of the national-level task of establishing the supremacy of the Constitution of Ukraine.
40. The author analyzes the difficulties with the application of procedural codes' novels, which provide that if a court finds that a law or any other legal act contradicts the Constitution of Ukraine, the court does not apply such a law or other legal act but uses the provisions of the Ukrainian Constitution as the direct effect provisions. The author emphasizes that the Constitutional Court of Ukraine (CCU) was and remains the only body of power entitled to recognize legal acts as unconstitutional, since recognition of a legal act as contradictory to the Constitution of Ukraine (unconstitutional) is an official act (action) of a single constitutional jurisdiction body which is made as a result of
41. establishing (finding out, discovering) of a contradiction (inconsistency) of the legal act to the Constitution of Ukraine, and which takes the form of the CCU decision in the manner established by the Constitution and leads to full or partial loss of effect by the legal act concerned. But irrespective that courts of general jurisdiction do not have the right to recognize legal acts as unconstitutional, they are still under the obligation to apply only those legal acts which do not contradict the Fundamental Law, even if at the time of the proceedings they remain formally in effect.
42. Through the analysis of the dynamics of the changing role of courts in limiting the state power for the sake of ensuring the individual rights and freedoms of man and citizen, collective rights of communities and the Ukrainian people on the whole, especially in the context of the institute of constitutional complaint introduced in Ukraine, the article highlights the clear and hidden obstacles to the efficient functioning of constitutional justice in Ukraine and provides a comprehensive analysis of the problems, their causes and consequences. The author consistently proves that Ukraine, today being at the most dynamic stage of its legal reforms as compared with any other time of its history, respectively needs a high-quality, disciplined and highly organized system ensuring the
43. constitutionality of legal acts, and CCU should become its single center but not the only subject.
44. KEYWORDS: Constitutional Court of Ukraine; courts of general jurisdiction;
45. constitutionality of legal acts; constitutional complaint.

Файли матеріалу

[Оригінальний файл автора](#)